

Новосад Ю. О.,

*кандидат юридичних наук, начальник управління нагляду в кримінальному провадженні
Прокуратури Волинської області***ПРО ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОКУРАТУРИ
ЯК СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ****SOME HISTORICAL ASPECTS OF FORMATION AND DEVELOPMENT
OF THE PROSECUTOR'S OFFICE AS A SUBJECT OF CRIME PREVENTION**

У статті розглянуті основні концептуальні моменти, пов'язані з виникненням, становленням та розвитком прокуратури як одного з елементів у системі державної влади, а також визначені головні тенденції та закономірності функціонування зазначеного державного органу в історичному аспекті.

Ключові слова: тенденція, закономірність, функціонування, історія, прокуратура, орган, держава, влада, аспект, система.

В статье рассмотрены основные концептуальные моменты, связанные с возникновением, становлением и развитием прокуратуры как одного из элементов в системе государственной власти, а также определены главные тенденции и закономерности функционирования данного государственного органа в историческом аспекте.

Ключевые слова: тенденция, закономерность, функционирование, история, прокуратура, орган, государство, власть, аспекты, система.

The article describes the main conceptual issues related to the origin, formation and development of the prosecution as one of the elements in the system of government and identified key trends and patterns of functioning of the state authority in historical perspective.

Key words: trend, regularity, functioning, history, Prosecutor's Office, body, state, power, aspect, system.

Постановка проблеми. Як показують результати вивчення доктринальних джерел та правоохоронної практики, в суспільстві сьогодні по-різному підходять як до оцінки діяльності прокуратури України, так і до її ролі та місця в механізмі держави. При цьому, апелюючи до міжнародного досвіду із цих питань, окремі автори у виді законопроектів взагалі ігнорують історичну генезу виникнення, розвитку та функціонування прокуратури в Україні, відводячи їй лише функцію процесуального керівництва. У свою чергу, інші дослідники вважають, що прокуратура має бути структурними підрозділом судової системи або органів Міністерства юстиції України. Третя група науковців і практиків переконані, що прокуратура має й надалі здійснювати наглядові функції, що визначені в Конституції України та законі України «Про прокуратуру». У науковій літературі можна зустріти й інші різноманітні варіанти вирішення цієї теоретико-прикладної проблеми.

Саме тому, щоб наблизитись до істини та дати найбільш правильну відповідь на зазначене питання, слід звернутись до історичних джерел виникнення та генезу розвитку інституту прокуратури в Україні.

Такий підхід і визначив предмет, завдання і мету даної наукової статті, а також обумовив у цілому зміст цього дослідження.

Стан дослідження. Як показало вивчення наукової та навчально-методичної літератури, питаннями підвищення ефективності діяльності прокуратури у сфері боротьби із злочинністю досить плідно займаються науковці як прокурорського нагляду, так і кримінологи. Зокрема, в цьому контексті потужне доктринальне підґрунтя створили такі науковці, як:

В.С. Бабкова, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, М.М. Говоруха, В.М. Гусаров, Л.М. Давиденко, О.М. Джужа, В.В. Долежан, Л.С. Жилина, І.М. Козьяков, О.Г. Колб, М.В. Косюта, Т.В. Корнякова, В.В. Кулаков, М.Й. Курочка, М.П. Курило, О.М. Литвинов, О.М. Литвак, М.І. Мичко, М.В. Руденко, Г.П. Середа, М.І. Скригонюк, Є.О. Шевченко та ін.

Поряд із цим в умовах проведення правової реформи в Україні, а також суттєвого підвищення рівня злочинності в останні роки (2014–2016 р.р.) [1], питання щодо підвищення рівня ефективності та місця прокуратури в системі суб'єктів боротьби із злочинністю вивчені недостатньо, а тому потребують активізації наукових розробок у зазначеній сфері суспільних відносин, що й стало вирішальним у визначенні предмета даного дослідження.

Виклад основних положень. Забезпечення належного функціонування органів прокуратури об'єктивно передбачає необхідність проведення порівняльного аналізу з питань організації та діяльності аналогічних органів в інших зарубіжних країнах. Таке вивчення зарубіжного досвіду часом здійснюється як із позиції можливого його використання в нашій країні, так і з метою розширення кругозору з даного питання, оскільки активізація співпраці із зарубіжними країнами вимагає хоча б загального знання порядку функціонування в них тих чи інших державно-правових інститутів.

На даний час деякі вчені-юристи та політичні державні службовці при посиленнях на закордонне законодавство про прокуратуру підходять до цього питання упереджено. Наприклад, досвід однієї передової країни переносять мало не на всі демократичні

країни, що в реалії не відповідає дійсності; говорячи про яку-небудь зарубіжну модель прокуратури, її прихильники відзначають лише позитивні сторони, залишаючи поза увагою негативну практику; пропагуючи зарубіжний досвід, його прихильники ігнорують вітчизняну практику із цього питання. Зазначені помилки вводять в оману представників депутатського корпусу, практичних і наукових працівників про функції прокуратури за кордоном, її місце в системі державних органів, взаємодії з іншими суб'єктами кримінальної та адміністративної юстиції. Крім того, як показує практика державного будівництва та проведення правової реформи в нашій країні, з ряду причин, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, інформація про закордонний досвід нерідко підноситься в спотвореному вигляді, пристосовується до окремих відомчим думок та оцінок. Так, наприклад, прихильники різкого обмеження сфери діяльності прокурора в суді і зрівняння прав обвинувачення і захисту посиляються на досвід зарубіжних країн, де, на їхню думку, функції прокурора рівні з функціями захисту. У той же час реальна практика зарубіжних країн у цьому питанні показує, що це далеко не так. Наприклад, прокурор у суді Франції – фігура особлива. Він повністю незалежний, у тому числі й по відношенню до суду, не підлягає відводу, на відміну від суддів та присяжних. На прокурора не поширюється кримінальне і цивільно-процесуальне поняття «сторони», і, отже, суд не вправі з ним поводитися як зі стороною в процесі й застосовувати до нього санкції [2; 3; 4, с. 7; 5, с. 9].

Однією з головних стратегічних цілей України є входження в європейський простір, а тому демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, формування громадянського суспільства і побудова правової, демократичної, соціальної держави вимагають політичної, соціальної, економічної, культурної модернізації сучасного українського суспільства та вдосконалення механізму державної влади. І одне з найскладніших завдань цієї суспільно-політичної реформи полягає в зміні взаємовідносин влади і людини, налагодженні між ними дійового зворотного зв'язку. Одним із найважливіших елементів державного механізму, покликаним сприяти дотриманню законності, а в кінцевому результаті – і забезпеченню повноцінної реалізації прав і свобод людини, є прокуратура. Особливо актуальним у цьому плані є вивчення європейського та світового досвіду функціонування органів прокуратури.

Формування інституту прокуратури в різних державах відбувалося протягом тривалого історичного періоду часто в суперечливих умовах, що призвело до існування в наш час декількох основних моделей її організації та діяльності. У зв'язку з євроінтеграційними прагненнями України виникає необхідність узгодження принципів організації, напрямів, форм та методів діяльності прокуратури України з прокуратурами європейських держав. Саме тому існує потреба дослідити загальні особливості становлення інституту прокуратури в європейських країнах,

визначивши ті чинники, що сприяли формування сучасної загальноєвропейської моделі прокуратури.

Після вступу України до Ради Європи питання виконання Україною своїх зобов'язань щодо реформування прокуратури обговорюється і після 2005 року неодноразово відображалось в документах цієї міжнародної організації, зокрема в Резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи. У зазначених документах Парламентська Асамблея Ради Європи постійно нагадує про тверде зобов'язання України на основі змін до Основного Закону чітко визначити її місце в механізмі державної влади, роль у суспільстві, правовий статус, принципи та механізми взаємодії з іншими гілками влади, відповідно до принципів та стандартів Ради Європи, маючи на меті скасування наглядових функцій прокуратури та органів досудового розслідування, які не відповідають Конституції України. Постає цілком логічне питання щодо «відмирання» двох зазначених вище функцій як однієї з умов еволюції органів прокуратури України. Але проблема полягає в зовсім іншому аспекті.

Будучи визначальною рисою повного, всебічного та ефективного досудового розслідування як базису для ухвалення правосудного вироку, законність його проведення в усі часи становила предмет науково-практичного інтересу, в тому числі й у частині забезпечення її додержання прокурором як суб'єктом запобігання злочинам. На сьогодні питання не лише не втрачає актуальності, але й набуває все більшого значення в контексті перебування системи кримінальної юстиції на стадії реформування, що супроводжується трансформацією поглядів на роль прокурора, зміст і межі його наглядових повноважень у кримінальному провадженні, зокрема й у світлі аналізу історичних витоків цього виду діяльності. Окреслене спонукає до розгляду процесу становлення даного інституту на українських землях із точки зору законодавства, що регламентувало його здійснення, сутнісних характеристик зазначеного, що дозволить ідентифікувати певні його риси, сформовані впродовж століть.

Безумовно, в додержавний період зарано було вести мову про виокремлення власне кримінального процесу, а оскільки вирішення спорів покладалось на ради старійшин, то про розмежування функцій запобігання злочинам та досудового розслідування говорити не доводиться. Разом із тим відсутні й фактичні підстави для заперечення участі у відповідних процедурах суб'єктів, які за своїми повноваженнями були наближені до сучасного прокурора, як і для того, щоб достеменно стверджувати про відсутність проведення дій, подібних за сутністю до сучасного запобігання злочинам. В умовах раннього обвинувального процесу збирання доказів здійснювалось сторонами, обвинувачем виступав потерпілий [6, с. 9], а суд в такому разі синтезував у собі функцію нагляду за законністю проведених ними дій і вирішення справи. Те саме стосується кримінального процесу часів Київської Русі: аналіз положень Руської правди свідчить, що окремо виділяти

запобігання злочинам, усунення причин та умов, досудове розслідування і судовий розгляд можна лише умовно, за змістовою ознакою. При цьому, як зауважує В.Г. Неділько, жодне з тогочасних джерел не містить згадки про термін «прокурор» [7, с. 96–97], що, з урахуванням об'єктивних обставин, не викликає здивування. Те саме стосується й питання визначення у відповідних статтях повноважень, де принаймні віддалено згадувалися б подібні до його сучасної компетенції в рамках досудового розслідування.

До кінця XIV ст. судочинство на українських землях, що входили до Литовського князівства, походило на судочинство княжої доби, а вся повнота судової влади належала князю [8, с. 14]. Така постановка питання дозволяє стверджувати, що в цей період недоречно вказувати на дійсний поділ процесу на досудовий, запобіжний і судовий, а отже, князь та його намісники продовжували синтезувати в собі функції, притаманні нині прокурору як суб'єкту нагляду за додержанням законів на досудовій стадії провадження та запобігання рецидиву. Зосереджуючи увагу на Литовських статутах як нормативній основі кримінального процесу, слід зазначити, що ними порівняно чітко було врегульовано повноваження прокурора з дослідження даних щодо кримінальних правопорушень, взаємовідносин зі сторонами, окреслено право складати документи за своїм підписом та подавати до суду [9]. Особливий інтерес дослідників був прикутий до вказівки В. Свербигузом на створення у 1578 р. на Сеймі Речі Посполитої Луцького трибуналу, дія якого поширювалась на Київське, Волинське, Брацлавське воєводства, за чим слідувало створення Батуринського трибуналу [10, с. 104], прокурор у складі якого обирався щорічно й вивчав подані поміщиками дані про правопорушення [11, с. 12]. Є.М. Попович акцентує й на такому організаційному аспекті діяльності зазначеного, як визнання офіційною мовою суду української як ознаки його автономного характеру [11, с. 18]. На сьогодні дані, що дозволили б більш-менш повно окреслити повноваження останнього з метою виокремлення характерних рис діяльності, не є вичерпними.

Норми Литовського статуту продовжували діяти і за часів Гетьманщини. Сучасні науковці доходять висновку про те, що на цьому етапі цілком можливим стало виокремлення подібних до сучасних стадій кримінального процесу, а гетьмани не лише самостійно реалізували наглядові повноваження з перевірки скарг та направлення за належністю для розгляду [12, с. 121, 123], але й мали гаранта законності в особі прокурора [13, с. 121]. Поза тим ми схильні вважати, що в заданий період як стадія досудового розслідування, так і повноваження прокурора щодо забезпечення законності, запобігання злочинам у цьому контексті мали настільки специфічний, порівняно із сучасністю, характер, що не дозволяв з упевненістю віддиференціювати ці напрями діяльності в межах кримінально-процесуальної діяльності. Як зазначає О.К. Струкевич, пізніше, за часів функ-

ціонування 2-ї Малоросійської колегії, прокурор виступає її заочним членом, до повноважень якого належить перевірка журналів останньої. Водночас під наглядом прокурора відбувалась діяльність полкових канцелярій із тим, щоб забезпечити участь у вирішенні справ полкових старшин [14, с. 50, 55]. Залишаючи поза увагою власне історичне значення та напрями роботи згаданої, слід думати, що саме це повноваження можна вважати первинною повноцінною проекцією на зміст діяльності прокурора в межах розслідування в частині забезпечення його повноти та повноважності суб'єктів.

Значний ступінь наукового інтересу з погляду становлення інституту прокурорського нагляду за додержанням законів на стадії досудового розслідування на сучасних українських землях складає період перебування західноукраїнських територій протягом 1772–1918 рр. у складі Австро-Угорщини. Це пов'язано, насамперед, із високим рівнем розвитку австрійського КПК. Слід акцентувати, що прокуратура в Австрії веде свій відлік із 1850 р. При цьому тимчасовий КПК Австро-Угорщини 1849 р. відносив до відання прокурора як нагляд за розслідуванням, усунення причин та умов злочину, так і складення обвинувального висновку. КПК 1873 р., за оцінками правників, мав більш ліберальний характер [15, с. 37], регламентував інститут слідчого судді, який здійснював повноваження на стадії попереднього слідства, тоді як прокурор вступав у провадження на стадії слідства. У частині обрання та зміни запобіжних заходів окремі аспекти досліджуваного законодавства є спорідненими з чинним. Так, продовження тривалості арешту здійснювалось за поданням прокурора ухвалою суду. Крім того, на прокурора покладалось з'ясування визначальних векторів руху справи після закінчення дізнання та слідства [16, с. 420–421]. На наш погляд, наведена норма не просто зміщувала акценти досліджуваної діяльності в прогресивному напрямку, але й може вважатися однією з перших спроб становлення сучасного механізму прокурорського нагляду в досудовому провадженні, запобігання злочинам шляхом усунення їхніх причин та умов.

В окреслений період на українське Лівобережжя поширювалась дія норм Статуту кримінального судочинства 1864 р., відомого як зразково демократичного закону Російської імперії. На думку О. Поповича, ще з 1857 р. «Закон про судове провадження у справах про злочини та проступки» вносить прообраз сучасного процесуального керівництва, оскільки містить дані про право прокурора давати вказівки щодо дослідження окремих обставин справи [17, с. 120]. Така позиція видається справедливою і далі продовжує розвиватись вже на рівні Статуту кримінального судочинства. При цьому з його прийняттям утверджувалось негласне письмове попереднє розслідування, в якому як обвинувачем, так і захисником виступав слідчий [6, с. 16]. Що ж стосується ролі прокурора на досудовому слідстві, то саме зазначений правовий акт найбільш наближено за змістом до сучасних норм утверджував його запобіжні повноваження шляхом наглядової функції. Як

слушно відзначає Р. Савуляк, нагляд за дізнанням і досудовим розслідуванням стає основним завданням прокуратури [18, с. 105]. Разом із тим недоречно говорити про «людино-мірний» напрям прокурорського нагляду, що обумовлено гострою потребою царизму спрямовувати зусилля на максимальне зміцнення власних позицій, тоді як будь-яка законотворча необачність загрожувала втратою контролю над ситуацією у суспільстві. Так, до нашого часу збереглися деякі інструкції про порядок дій прокурорів, що входили до складу судових палат. Є всі підстави стверджувати, що за своїм змістом вони мало відрізнялись між собою, незалежно від місця прийняття, оскільки базувались на загальних нормах Статуту кримінального судочинства та циркулярах міністерства юстиції. Перш за все йдеться про те, що діяльність прокурорів полягала в початку судового переслідування, нагляді за дізнанням і досудовим слідством, складенні обвинувального акту, наданні застережень за недоліки в роботі поліцейським чинам та роз'ясненні їм порядку діяльності з провадження дізнання та досудового розслідування [19, с. 2]. Крім того, звертається увага на те, що відповідальність за неповноту дізнання покладається на прокурора, який здійснював нагляд, та міститься вказівка на необхідність проводити його особисто в разі, коли можна очікувати, що в такий спосіб може бути усунуто перешкоди для успішного ходу слідства й переглядати всі справи, що перебувають у судового слідчого з наданням відповідних пропозицій із паралельною постановкою вимог дотримання законності та обґрунтованості [20, с. 6–7]. Примітним є те, що, попри обов'язок виконання законних вимог прокурора, окремі акценти ставились і в контексті забезпечення самостійності слідчого. Поворотним моментом у розвитку прокурорського нагляду стало 24 листопада 1917 р., коли було вирішено відмовитись від зазначеного «буржуазного інституту» і тимчасово перекласти всю повноту повноважень на суди. Як стверджує В.М. Савицький, на той час не йшлося про нагляд за здійсненням досудового розслідування як про сформовану функцію, натомість лише означались певні елементи такого нагляду [20, с. 41], поряд із чим підкреслюється, що основи процесуального інституту нагляду закладались першими декретами радянської влади. З огляду на норми Статуту кримінального судочинства 1864 р. цілком впевнено можна визнати, що вони містять вже достатні повноваження прокурорів і вимоги до слідчих, що їм кореспондують, а відповідні акти радянської влади варто вважати не стільки основоположними, скільки констатуючими вже давно реально існуючий стан справ. Очевидно, за таким трактуванням стояло не більше, ніж прагнення наголосити ніби на високому рівні новизни запроваджених радянським законодавцем норм. Водночас на території УНР у цей час вже функціонував Надвищий суд УНР, в якому в складі прокураторів виконував свої повноваження прокурор, що поставало більш прийнятним, аніж на території революційної Росії. Те саме стосується положень новоприйнятого КПК від

25 травня 1922 р., норми якого згодом поширилися на землі України. Так, на прокурора покладалось повноваження з нагляду за слідством, що знаходили вияв у праві ознайомлення зі справою, надання вказівок, контролю за порушенням кримінальної справи та вибором запобіжних заходів, надання дозволів на виїмку поштово-телеграфної кореспонденції, встановленні причин затримки закінчення слідства та усунення причин правопорушення [20, с. 54]. Загалом суд на той час наділявся ширшими повноваженнями, ніж прокурор, що супроводжувалось певною хаотичністю у викладі прав обох. На сьогодні суд реалізує комплекс взаємообумовлених повноважень, що охоплюються категорією «судовий контроль», прокурор же провадить нагляд, і його діяльність далеко не завжди є дотичною до судового контролю. При цьому КПК 1924 р. децю розширив компетенцію прокурора повноваженнями вирішувати питання про відвід слідчого, що доти стояло на межі відомчого й судового контролю, а нагляд за проведенням дізнання відніс до сфери відання слідчого. Варто брати до уваги й той факт, що у 1928 р. прокуратура здобула повний контроль над сферою досудового розслідування, а в 1934 р. підкреслювалась необхідність відповідального ставлення до збирання речових доказів, та й узагалі головною метою прокурорської діяльності оголошувалась робота над справами в межах досудового провадження [21, с. 18–19]. Суттєвого значення в контексті висловленого набула стадія порушення кримінальної справи як правова передумова досудового розслідування. З огляду на це обґрунтованим видається рівень уваги, що приділялась відповідному колу повноважень прокурора. У такому розрізі виникнення процесуальних відносин слідчого і прокурора О.Р. Михайленко цілком логічно пов'язав з обов'язком слідчого направляти прокурору копію постанови про порушення справи або відмову в її порушенні [22, с. 13–14]. Незважаючи на збереження каральної спрямованості кримінального процесу, відносно розширювались права підозрюваного, що вимагали забезпечення в контексті здійснення прокурорського нагляду. Характеризуючи загальне становище прокуратури в період 20-30 рр. ХХ століття, доводиться констатувати активну участь прокурорів на досудовій і судовій стадіях у діяльності, предметом якої стало знищення українського націоналістичного руху, що, безумовно, становив неабияку загрозу для міцності польської та радянської влади на українських землях [23, с. 64].

Висновок. Таким чином, прокуратура виступала частиною державного механізму, метою якого було формування безнаціонального населення, управління яким у власних інтересах стало легкою задачею, а відтак на той момент еволюція прокурорського нагляду зупинялась, а його зміст було деформовано. На тлі окреслених кроків влади привертає увагу той факт, що незалежно від рівня розвитку законодавства, задекларованих пріоритетів й історичних передумов органи прокуратури часом стоять не лише на сторожі законності, а отже, й досі викликають у суспільстві асоціацію з каральним, а не правозахисним державним органом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кулик О.Г. Сучасна кримінальна ситуація в Україні: тенденції і прогноз / О.Г. Кулик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuu.gov.ua>.
2. Баев О.Я. Прокурор как субъект уголовного преследования / О.Я. Баев. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 144 с.
3. Маляренко В.Т. Прокурор у кримінальному судочинстві: деякі проблеми та шляхи їх вирішення / В.Т. Маляренко, І.В. Вернидубов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.
4. Шемшученко Ю.С. Прокуратура України: шляхи реформування в аспекті входження у європейський правовий простір / Г.О. Мурашин, Ю.С. Шемшученко // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 4. – С. 12–16.
5. Шумило М. Структура кримінально-процесуальної діяльності очікує на зміни / М. Шумило // Вісник Державної судової адміністрації України. – 2009. – № 4. – С. 7–11.
6. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів / В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.
7. Неділько В.Г. Організація роботи прокурорського нагляду за виконанням судових рішень у кримінальних справах та інших примусових заходів / В.Г. Неділько // Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян : матер. навч.-метод. семінару (Київ, 4–7 квіт. 2006 р.). – К. : Академія прокуратури, 2006. – С. 4–6.
8. Литвинов О.М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О.М. Литвинов ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 275 с.
9. Другий (Волинський) Статут Великого князівства Литовського 1566 року : Статут Вялікага княства Літоускага 1566 года. – Мінск, 2003. – 263 с.
10. Савуляк Р. Реорганізація органів прокуратури за судовою реформою 1864 року в Україні та сучасні перспективи її реформування / Р. Савуляк // Вісник Львів.ун-ту. Серія юрид. – 2011. – Вип. 52. – С. 104–109.
11. Свербигуз В. Старосвітське панство / В. Свербигуз. – Варшава, 1999. – 247 с.
12. Журавель М. Наглядові повноваження Гетьмана у сфері кримінального судочинства Гетьманщини в другій половині XVII – середині XVIII ст. : історичний досвід / М. Журавель // Вісник прокуратури. – 2010. – № 6(108). – С. 121–125.
13. Педик Я. Основні аспекти розвитку прокуратури як правоохоронної системи / Я. Педик // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 2. – С. 120–124.
14. Струкевич О.К. Україна-Гетьманщина та Російська імперія протягом 50-80-х рр. XVIII століття (політико-адміністративний аспект проблеми) / О.К. Струкевич – К. : Інститут історії України НАН України, 1996. – 100 с.
15. Бирюков П.Н. Прокуратура Австрійської республіки / П.Н. Бирюков // Електронне приложение к Російському юридическому журналу. – 2011. – № 4. – С. 37–44 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://electronic.ruzh>.
16. Худоба Н.В. Австрійський кримінально-процесуальний кодекс 1873 року та його застосування на території Галичини II Форум права / Н.В. Худоба. – 2009. – № 2. – С. 417–422.
17. Попович О. Становлення інституту процесуального керівництва прокурора у кримінальному провадженні у XIX ст. / О. Попович // Вісник прокуратури. – 2012. – № 6(132). – С. 119–125.
18. Алексеев А.И. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы / А.И. Алексеев, С.И. Герасимов, А.Я. Сухарев. – М. : Норма, 2011. – 310 с.
19. Инструкция прокурора Казанской судебной палаты С. Гончарова «О порядке действий лиц прокурорского надзора Округа Казанской судебной палаты, а также чинов Полиции по участию последних в про-изводстве предварительного следствия». – Казань : Тип. штаба Казанского военного округа, 1880. – 44 с.
20. Савицкий В.М. Прокурорский надзор за соблюдением законности в деятельности органов дознания и предварительного следствия / В.М. Савицкий. – М. : Гос. изд. юрид. лит., 1959. – 262 с.
21. Курочка М.Й. Прокурорський нагляд в Україні : [підручник] / [М.Й. Курочка, П.М. Каркач та ін.] ; за ред. проф. Е. О. Дідоренка ; МВС України, Луганська акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2004. – 424 с.
22. Михайленко А.Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / А.Р. Михайленко. – Саратов : Изд. Саратовского ун-та, 1975. – 150 с.
23. Мірчук П. Нарис історії ОУН : Т. 1 : 1920–1939 рр. / П. Мірчук. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк : Українське видавництво, 1968. – 354 с.